

İSLAM HUKUKUNDA YARGIÇ ETİĞİ

Şahban YILDIRIMER

Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Özet:

Hukukçular hukuk etiğini iki anlamda kullanmışlardır. İlk anlamı, felsefi açıdan hukuk ve etik arasındaki ilişkiyle ilgilidir. İkinci anlamı ise, hukukçu olarak adlandırılan hukuk camiasına mensup kişilerin izlemeleri gereken etik kurallar ve değerlerle ilgilidir. Bu çalışmamızda hukuk ve etik arasındaki ilişkiye yer vermeyerek ikinci anlamına odaklandık. Ayrıca hukukçular, yani hukukla ilişkili meslek grubu derken de bundan, yasa koyucular ve uygulayıcılar olarak iki grup anlaşılmıştır. Bu çalışmamızda hukukun uygulayıcıları olan hâkimlerin mesleğe özgü erdemleri üzerinde durduk. Ayrıca tarihi süreç içerisinde yayınlanmış olan belgelerde vurgulanan yargı etiği ile ilgili ilkeleri, günümüzde uluslararası sözleşmelerce kabul edilmiş ilkelerle karşılaştırmalı olarak sunduk.

Anahtar sözcükler: Hukuk, etik, hâkim, yargı etiği

THE JUDGE ETHICS IN ISLAMIC LAW

Abstract:

In this study, we did not concern the relation between law and ethics but we particularly focused on the second sense. Jurists have used the concept legal ethics in two senses. First sense, it is concerned with the relation between law and ethics. As for the second sense, it is concerned with the moral rules and values whom the jurists, the people belong to the juristic community, should watch. In this study, we did not concern the relation between law and ethics but we particularly focused on the second sense. Besides, the word jurists refer to two groups of people; the law-makers and the legislation officers. In this study, judges as the legislation officers' virtues particular to their profession are emphasized. Furthermore, a comparison between the historical documents mentioning the principals of juridical ethics and the principals accepted by contemporary international agreements is presented.

Key words: Law, ethics, jurist, juridical ethics

I. GİRİŞ

A. LİTERATÜR

İslam hukukunda yargı fonksiyonu ‘kadâ’ veya ‘hükm’ kelimeleriyle ifade edilmiş, bu işleri yapanlara da ‘kâdî’ veya ‘hâkim’ denilmiştir.¹ Terim olarak ise insanlar arasındaki anlaşmazlıkları çözümlenmek anlamında kullanılmıştır.² İslam hukukunda yargı ile ilgili genel bilgiler klasik fıkıh kitaplarında “Kitabu’l- Kadâ” başlığı altında incelenmiştir. Kamu hukukuna dair yazılmış olan “Ahkâmu’s-Sultâniyye” tarzı eserlerde konu kurumsal olarak yargıdan bahsedilirken incelenir. “Tarihu’l- Kadâ” ismi altında hem hukuk tarihi hem de genel yargı üzerinde durulmuştur. “Edebu’l- Kadâ” veya “Edebu’l-Kâdî ” tür eserlerde ise hâkimin yargılama esnasında uyması gereken kurallar ve yargıç etiği incelenmiştir. Konu ile ilgili biyografik tarzda eserler ise iki türde yazılmıştır. “Ahbâru’l- Kudât” gibi genel nitelikte yazılmış olanlar ve “Târihu Kudâti’l- Endelus”, “Tarihu Kudât’i- Mısır”, “Tarihu Kudât’i- Kayravan” gibi eserlerde ise, isimlerinden de anlaşılacağı üzere bölgesel anlamda yargıçların biyografisi üzerinde durulmuştur. Kültür tarihi açısından da son derece önemli bilgiler içeren bu tür eserlerde hâkimlerin biyografik bilgilerinin ötesinde giyimlerine kadar ayrıntılı bilgilere de rastlanmaktadır.

B. KONUNUN ÖNEMİ

Bir meslek etiği olarak hukuk etiği, temel bir değer olarak adaletle ilgilidir. Hukukun nihai amacı adalet, hukuk uygulamasının nihai amacı adil sonuçlara ulaşmak olduğuna göre kendisine hukukçu dediğimiz topluluğun da adil insanlardan oluşması gerekir. Bunun dışında, hukukçuların adil olabilmeleri için diğer bir takım erdemlere de sahip olmaları gerekir.³

Adalet, sadece hukukun oluşturulması sırasında değil, hukukun uygulanması sürecinde de gözetilmesi gereken bir değerdir. Hukuk uygulayıcılarından hâkimlerin temel ödevi adaleti gerçekleştirmektir. Çünkü adil bir sonuca veya karara ulaşmak için

¹Burhânuddin Ebu’l-Vefâ İbrahim b. Ali Muhammed b. Ferhûn, *Tabsıratu’l-Hukkâm fi Usûli’l-Akdiye ve Menâhici’l-Ahkâm*, Matbaatu’l-Âmire, Mısır 1301, c. I, s. 8

²Ebu İshak İbrahim b. Abdillâh el- Hemedâni b. Ebi’d-Dem, *Kitab Edebi’l-Kadâ*, Matbaatu’l-İrşâd, Bağdad 1984, c. I, s. 125

³Gülriş Uygur, *Hukuk Etiğine Giriş*,

http://www.bahum.gov.tr/bahumetik/kose_yazileri/makale_bilimsel_yazi/1_makale.htm (19.06.2012)

sadece hukuk kuralının adil olması yetmemektedir. Aynı zamanda, bu kuralın adil bir şekilde uygulanması da gerekmektedir. Böylece, hukuk etiğinin ilk anlamının hukukun ve hukuk uygulamasının adaletin gereklerine uygun olmasıyla ilgili olduğu belirtilebilir.⁴

Kamu adına hareket eden tüm kamu görevlileri gibi hâkimleri de sadece maddi müeyyidelerle denetim altında tutmak mümkün değildir. Bir Müslüman için hiçbir maddi müeyyide ahirette mahkeme-i kübrâda hesap verme duygusundan ve Allah korkusundan daha etkili değildir. Bu gerçeği bilen Halife Ömer adaletli kararlar için merkezi otoritenin korkusundan önce hâkimlerin kendi vicdanlarını denetim otoritesi olarak görmelerini tavsiye etmiştir.⁵ Bu gerçek Hıristiyan kültüründe; “Vicdan, en yumuşak yastıktır.”⁶ şeklinde ifade edilmiştir. Yargıçların bu yastığın farkında olduğu sistemlerde adalet terazisinin duyarlılığından endişeler azalacaktır. Ancak hiç kimse yalnız vicdanının denetimiyle baş başa bırakılmamalıdır.

İslam’ın ilk dönemlerinden itibaren adil bir yönetim için vatandaşların mahkemelere başvurmalarının zor ve pahalı olmaması için gerekli tedbirler alınmıştır. Halife Ömer adaletin pahalıya mal olmamasına büyük önem vermiş, herkesin mahkemeye kolayca müracaatını sağlayacak kurallar koymuştur. Çünkü adaleti istemenin zor ve pahalı olması, kanun desteğini isteyenlerin haklarından vazgeçmelerine sebep olacaktır.⁷ Böylece hak aramanın sadece zenginlere has bir lüks olmaması sağlanmıştır. Diğer taraftan adaletin zamanında gerçekleşmesi önemsenmiştir. Çünkü gecikmiş adalet zulümdür. Bir hakkın sahibine verilmemesi kadar zamanında verilmemesi de haksızlıktır. Halife Ömer, Ebu Ubeyde b. Cerrah’a yazdığı mektupta bu hususa dikkat etmesini şu ifadelerle tavsiye etmiştir. “Taşradan

---

⁴ Uygur, http://www.bahum.gov.tr/bahumetik/kose_yazileri/makale_bilimsel_yazi/1_makale.htm

⁵ Muhammed Hamidullah, *İslam Anayasa Hukuku*, (Çev. Fahrettin Atar) ed: Vecdi Akyüz, Umut Matbaacılık, (y.y) 1995, s. 319–320

⁶ Sami Selçuk, *Özlenen Hukuk/Yaşanan Hukuk*, Semih Ofset, (y.y) 2002, s. 70

⁷ Şibli Numani, *Bütün Yönleriyle Hz. Ömer ve Devlet İdaresi*, (Çev. Tahir Yaşar Alp) Çağ Yayınları, İstanbul 1979, c. II, s. 96

gelenleri fazla bekletme, çünkü uzak yerden gelmiş olanlar, uzun süre beklemeye tahammül edemeyip davasını bırakıp memleketine dönüp gidebilir.”⁸

Ancak adaletin geciktirilmesinden endişe ederken de acele edilmemesi gerekir. Bu durum Hz. Ömer’in Kufe’de yargıçlık yapan Şureyh’e yazdığı talimatnamede şu şekilde ifade edilmiştir. “Acele etmeden düşünerek vereceğin hüküm senin için daha hayırlıdır.”⁹

İslam’da yargı görevi imandan sonra ibadetlerin en faziletlisi olarak kabul edilmiştir.¹⁰ Peygamberimize yargı görevi Kur’an’ın muhtelif ayetlerinde hatırlatılmış, bu görevin Davud Peygambere de verildiği şu şekilde ifade edilmiştir. “Ey Davud! Biz seni yeryüzünde halife kıldık, o halde insanlar arasında hükmet.”¹¹ İslam hukukçularından Serahsi’ye göre ilk Peygamber Hz. Âdem’den son peygamber Hz. Muhammed’e kadar Allah’ın kendisine yargı görevi vermediği hiçbir peygamber yoktur.¹² Bu nebevi görevin fazileti ise Peygamberin dilinden şu şekilde ifade edilmiştir. “Bir an adaletle hükmetmek altmış yıllık nafîle ibadetten daha hayırlıdır.”¹³

C. KONUNUN SINIRLANDIRILMASI VE SUNULMASI

Hukukçular hukuk etiğini iki anlamda kullanmışlardır. İlk anlamı, felsefi açıdan hukuk ve etik arasındaki ilişkiyle ilgilidir. İkinci anlamı ise, hukukçu olarak adlandırılan hukuk camiasına mensup kişilerin izlemeleri gereken etik kurallar ve değerlerle ilgilidir.¹⁴ Bu çalışmamızda hukuk ve etik arasındaki ilişkiye yer vermeyerek ikinci anlamı üzerinde durduk. Ayrıca hukukçular, yani hukukla ilişkili meslek grubu derken de bundan, yasa koyucular ve uygulayıcılar olarak iki grup anlaşılmıştır. Bu çalışmamızda hukukun uygulayıcıları olan hâkimlerin mesleğe özgü erdemleri üzerinde durduk.

⁸ Muhammed Hamidullah, *Mecmûa 'tu'l-Vesâiki's-Siyâsiyye lil A'hdî'n-Nebevî ve 'l-Hilâfeti'r-Râşide*, Dâru'n- Nefâis, Beyrut 1985, s. 438

⁹ Muhammed Hamidullah, *İslam Anayasa Hukuku*, s. 287

¹⁰ Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl es-Serahsî, *el-Mebsût*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1986, c. XVI, s. 59

¹¹ Sad, 38/26

¹² Serahsî, c. XVI, s. 60

¹³ İsmail b. Muhammed el-A'clûnî, *Keşfu'l-Hafâ ve Müzilü'l-İlbâs*, Dâru'l- Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1988, c. II, s. 58

¹⁴ Uygur, http://www.bahum.gov.tr/bahumetik/kose_yazileri/makale_bilimsel_yazi/1_makale.htm

İslam'da yargı ile ilgili ilkeler Hz. Peygamberin yaşamından itibaren pratikte var olmuş, zaman içerisinde bu kurallara yenileri eklenmiş; yazılı belgeler halinde düzenlenerek yargı makamlarınca uyulması gereken kurallar olarak resmi niteliğe kavuşmuştur. Bu çalışmamızda, tarihi süreç içerisinde yayımlanmış olan belgelerde vurgulanan yargı etiği ile ilgili ilkeleri, günümüzde uluslararası sözleşmelerce kabul edilmiş ilkelerle karşılaştırmalı olarak sunduk.¹⁵ Bu konuda temel referansımız Kur'an ayetleri, Hz. Peygamberin tavsiyeleri ve Halifeler döneminde özellikle Halife Ömer'in yargının temel etik kurallarını içeren Ebu Musa el- Eşâ'rî'ye yazdığı tarihi mektubu¹⁶ ile Ebu Ubeyde b. Cerrah ve Şureyh'e yazdığı talimatnameler olacaktır.

Günümüz uluslararası ölçekte yargıç etiğine ilişkin ilkeleri, İslam hukuk tarihinin ilk dönemleri olan Hz. Peygamber ve Halifeler dönemine ait ilkelerle karşılaştırırken anakronizme düşmemeyi temel ilke olarak gözetledik. Bu nedenle iddialarımızı konuyla ilgili yetkin kalemlerin görüşleriyle desteklemeye çalıştık. Ayrıca bu ilkelerin İslam'ın ilk dönemlerinden beri varlığını - uygulamalardan ziyade- yazılı metinler üzerinden kanıtlamaya çalıştık.

II. YARGIÇ ETİĞİ KONUSUNDAKİ EVRENSEL DEĞERLER

¹⁵ Birleşmiş Milletler, 2003/43 sayılı, *Bangalor Yargı Etiği İlkeleri*, Ankara 2004, s. 1–13 (Adalet Bakanlığı, Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü tarafından tercüme edilmiştir.)

¹⁶ Bu mektubu önemine binaen son dönem hukukçularından Mehmed Seyyid, *Usûl-i Fıhîh*'a dair yazdığı *Medhal* isimli eserinde metnin tamamını tercüme ederek vermiştir. Metinde Hanefi hukukçularından Serahsî'nin el- Meksûr isimli eserinde geçen rivayetle, Hanbeli hukukçularından İbn Kayyim el-Cevziyye'nin *İ'lâmu'l-Muvakkîn* adlı eserinde geçen rivayeti birleştirerek tercüme etmiştir. (Mehmed Seyyid, *Usûl-i Fıhîh Medhal*, Ayhan Matbaası, İstanbul 2011, s. 26-29)

Başta Emile Tyan olmak üzere bazı müsteşrikler bu mektupla ilgili bir takım kuşku ortaya atmışlardır. (Bu iddialarla ilgili geniş bilgi için bkz. Emile Tyan, *Historie de L' Organisation Judiciaire en Pays d'İslam* (m.y.) Lübnan 1960) Bu müsteşriklerin iddiaları ve bu iddialara verilen cevaplarla ilgili bkz. Zârif el-Kasımî, *Nizâmu'l-Hukm fi's-Şeria'ti ve't-Târîhi'l-İslâmî*, Dârü'n-Nefâis, Beyrut 1987, s. 448- 466) Merhum Muhammed Hamidullah da bu mektubun önemi üzerinde durur. Bu mektubun Hz. Muhammed'in vefatından sadece beş yıl sonra düzenlenmiş olmasından dolayı metnin tarihi değerine işaret eder. Ona göre bu metin İslam alimleri tarafından da gerekli ilgiyi görmüş, Serahsi bu metni, "Kazai Talimatname ve Hüküm Vermenin Esasları", İbn Ferhun; "Kazai Talimatname" ve Câhız da; "Adli Talimatname" olarak isimlendirmişlerdir. Oryantalistlerin kuşku ve bu kuşku ortaya koyarak iddiaların asılsızlığına işaret eder. Son olarak Margoliouth, Emile Tyan, Louis Milliot ve Joseph Schacht'ın metin ile ilgili iddiaları ve bu iddiaların tutarsızlığına işaret eder. (Hamidullah, *İslam Anayasa Hukuku*, s. 284-320)

Çağdaş hukuk sistemlerince kabul edilmiş bazı kurallar uluslararası sözleşmelerle evrensel bir niteliğe kavuşmuştur. Yargı ile ilgili birçok kural da uluslararası sözleşmelerce kabul edilmiş, birçok ülke bu kuralları ulusal yargı sistemlerinde uygulayacaklarını taahhüt etmişlerdir. Bu kurallar¹⁷ İslam hukuku perspektifinden incelendiğinde bu hukuk geleneğinin bu kurallara yabancı olmadığı görülmektedir. İslam hukukçuları dışındaki günümüz hukukçuları bu durumu şu şekilde ifade etmişlerdir. “Hz. Ömer’in adli sahada vücuda getirdiği kaideler ve tesis ettiği içtihatlar bu günkü medeni camianın kanunlarına uygun hatta birçok noktadan onlardan daha liberal daha demoktrattır.”¹⁸ Bu değerleri İslam hukuk düşüncesi açısından ayrıntılı olarak şu şekilde değerlendirmek mümkündür.

A. BAĞIMSIZLIK

Yargı bağımsızlığı, hukuk devletinin ön koşulu ve adil yargılanmanın garantisidir. Bundan dolayı hâkim, hem bireysel hem de kurumsal yönleriyle yargı bağımsızlığını temsil ve muhafaza etmelidir. Yargı bağımsızlığının devletin bağımsızlığı ile ilişkilendirenlere göre yargısı bağımsız olmayan bir devlet, devlet değil insan topluluğudur. Halife Ömer’e nispet edilen “adalet mülkün temelidir” sözü, mülk (devlet) ile adil yargı arasındaki ilişkiye de işaret etmektedir.¹⁹

Şüphesiz yargıya intikal etmiş olan davada taraflar, davasının bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından adil ve açık bir yargılamayla görülmesini ister. Davaların halka açık ortamlarda, aleni olarak yapılması ilkesi İslam’ın ilk dönemlerinden itibaren uygulanan bir kural niteliğinde idi. Zira Hz. Peygamber ve halifeler anlaşmazlıkları çözmek için mahkeme celselerini mescitlerde gerçekleştiriyorlardı.²⁰ Yargı da bir ibadet olarak kabul edildiği için oturumların camide gerçekleştirilmesi caiz görülmüştür. S. Şakir Ansay’a göre açıklık (alenilik) ilkesi, İslam’ın ilk dönemlerinde

---

¹⁷ B.M. *Bangalor Yargı Etiği İlkeleri*, s. 1–13

¹⁸ H. Basri Erk, *Adalet Edebiyatı Antolojisi*, (m.y.) (t.y.) (y.y.) s. 121

¹⁹ Hasan Tahsin Fendoğlu, *Yargı Bağımsızlığı*, Umut Matbaacılık, İstanbul 1996, s. 34, 38, 87

²⁰ Kemaluddin Muhammed b. Abdilvâhid b. el- Hümâm, *Fethu'l-Kadir*, Matbaatu'l-Kübrâ, Mısır 1316, c. V, s. 465

yargılanmanın mescit ve camilerde gerçekleştirilmesiyle sağlanmıştır.²¹ Böylece herkes mescide giderek ibadet ettiği gibi muhakemenin gerçekleştirildiği kısma da girebilir ve duruşmayı izleyebilirdi.

Hâkim, doğrudan ya da dolaylı olarak her hangi bir yerden gelebilecek müdahale, tehdit, baskı, teşvik gibi tüm harici etkilerden uzak olmalıdır. Yargıç sanıktan kamuoyundan, çevreden, toplumsal katmanlardan, siyasal karar ve kanılardan etkilenmemelidir.²² Bundan dolayı aşağıdaki ilkeler yargı ve yargıç bağımsızlığının gerçekleşmesi açısından ittifak edilen hususlardır:

1. Hâkimin Diğer Yargıçlara Karşı Bağımsızlığı

Hâkim, yargısal görevlerini yerine getirirken diğer yargıçlardan bağımsızdır. Çünkü hiçbir yargıç bir başka yargıçın amiri değildir. İslam hukukunda hâkim bir başka hâkimin kararına karşı kendini bağımlı görmediği gibi kendisine ait aynı konudaki bir önceki kararına karşı dahi bağımlı görmemiştir. Çünkü içtihat neticesinde verilen tüm kararlar aynı düzeyde zan ifade ederler bu nedenle birinin diğeri üzerine üstünlüğü yoktur.²³ Bundan dolayı İslam hukukunda “İçtihat ile içtihat nakz olunmaz.” ilkesi hâkimlerin bağımsızlığı adına sürekli vurgulanmıştır.

Bir hâkimin kararının diğer hâkimi bağlamayacağı ile ilgili Hz. Ömer'in şu uygulaması örnek gösterilir: Halife Ömer diğer halifeler gibi yürütmenin başı sıfatıyla Hz. Peygamberin uygulamalarında görüldüğü gibi, hem idari işlere bakıyor hem de yargı görevini ifa ediyordu. Ancak işlerinin yoğunluğu nedeniyle yargı görevini bazen Ebu'd- Derdâ'ya bırakıyordu. Halife yargıya intikal etmiş ve sonuçlanmış bir davayı merak ederek taraflardan birine yargı kararını sorar. Davanın, sorduğu kişinin aleyhine sonuçlandığını öğrenince; “Ben olsaydım farklı bir karar verirdim.” der. İlgili kişi Halifenin sonuçlanmış da olsa davaya müdahale etmesini ve halife sıfatıyla yeni bir karar vermesini ister. Ancak halife yargı kararına olan saygısını şu şekilde ifade

²¹ Sabri Şakir Ansay, *Hukuk Yargılama Usulleri*, Son Havadis Matbaası, Ankara 1954, s. 54 (Hz. Peygamberin adaletle hükmetmenin nafîle ibadetten daha hayırlı olduğu yönündeki hadise daha önce yer vermiştik.)

²² Selçuk, s. 188

²³ Ali Himmet Berki, *Hukuk Tarihinden İslâm Hukuku*, Örnek Matbaası, Ankara 1955, s. 141

ettikten sonra ilgili kişinin talebini nazikçe ret ederek şöyle demiştir: “ İctihadi bir hükmün aynı nitelikteki bir başka hükme üstünlüğü yoktur ve ben bu davaya yeniden bakamam.”²⁴

Buna rağmen İslam hukukçuları belli tarihi dönemlerde oluşturulan içtihatlarının belirli bir zaman veya belirli bir toplumsal yapıyı yansıttığı gerçeğini de göz önünde bulundurulmuşlardır. Bu içtihatları mutlak doğrular olarak emsal kabul etmek ve onlara sonsuza kadar geçerli olma özelliği yüklemenin yanlış olduğunu belirtmişlerdir. Çünkü içtihat eden kişi yetiştiği ortamdan etkilendiği gibi sosyal ve siyasal konularda çağına kadar biline gelen tarihi bilgilerin tümünden de etkilenmektedir. Bu nedenle bütün içtihatların, sonradan gelen nesillerin içtihatlarını sınırlandıramayacağı ve aynı hükümlerin yeni içtihatlarla açık olduğu gerçeği de unutulmamalıdır.²⁵

2. Hâkimin Önceki Kararlarına Karşı Bağımsızlığı

Hâkimin bir önceki kararının kendisini bağlamaması gerektiği, Halife Ömer'in Ebu Musa el- Eşâ'rî'ye yazdığı talimatnamede şu şekilde geçmektedir. “Daha önce verdiğin bir hükmün yanlışlığını anlar ve doğru bir hal çaresi bulur isen hiçbir şey seni hakka dönmekten alıkoymasın ve aynı konuda yeni bir karar vermene engel olmasın. Şunu bil ki; hakka dönmek batılda ısrar etmekten hayırlıdır.”²⁶

Nitekim Halife Ömer'in kendisi de zaman zaman önceki içtihatlarından dönmüştür. Bu durum kendisine hatırlatılınca da şu karşılığı vermiştir. “ O zaman öyle hükmetmiştik şimdi ise böyle hükmediyoruz.”²⁷ Böylece önceki kararı yeni kararı üzerinde etkili olmamış ve her iki içtihadında da müstakil olarak bir karar vermiştir.²⁸ Her olay kendine özgüdür. Dışarıdan bakan birisi iki olayı bir birine benzer

²⁴ Ali Himmet Berki, *Hukuk Mantığı ve Tefsir*, Güney Matbaacılık, Ankara 1948, s. 101, Ali Himmet Berki, *İslamda Kaza Tarihi*, (A.Ü.İ.F.D.) Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1971, s. 157–158, Süleyman Muhammed et- Temmâvî, *Hz. Ömer ve Modern Sistemler*, (Çev. Muhammed Vesim Taylan) Bayrak Matbaası, İstanbul 2004, s. 303

²⁵ Muhammed Esed, *İslam'da Yönetim Biçimi*, (Çev. M. Beşir Eryarsoy), Bayrak Matbaası, (y.y.) 1995, s. 55, 76

²⁶ Serahsî, c. XVI, s. 61, 67

²⁷ Serahsî, c. XVI, s. 84

²⁸ Şemsuddin Ebu Abdillah Muhammed b. Ebi Bekr İbnu'l- Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmu'l-Muvakkûn an Rabbi'l- Â'lemîn*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1993, c. I, s. 86–87

zannedebilir. Ancak yargıç her olayı kendi bağlamı içinde yeniden kurgular ve yeni bir karar verir. Başkalarının gözüyle benzer olduğu sanılan hukuki olaylar hâkimin gözüyle çok farklı olabilir. Bundan dolayı farklı sonuçların çıkması da doğaldır.

Bu hususta meşhur olarak bilinen örneklerden biri de İmam Şafii ile ilgilidir. Mısır'a gelmeden önce kendisine ait eski görüşleri vardı. Ancak Mısır'a gelip yerleşince şartların değişmesiyle yeni şartlara uygun yeni hukuki görüşler ortaya koymuştur.²⁹

3. Hâkimin Kendi İnanç, İdeoloji ve Dünya Görüşüne Karşı Bağımsızlığı

Günümüzde yargıç bağımsızlığının unsurlarından biri olarak kabul edilen, yargıcın kendi inanç, ideoloji ve dünya görüşü konusundaki bağımsızlığının İslam toplumunda Müslüman olmayan vatandaşların tarafsızca yargılanmasında gerçekleştiğini görmekteyiz. Çünkü yargıcın kendi inanç ve dünya görüşünün etkisinde kalarak karar vermesi hükmetmesi değil hükümet etmesi olacaktır. Bu durumda yapılan iş yargısal değil siyasal bir nitelikte olacaktır. Ayrıca hâkimin gördüğü davada kişisel inanç, ideoloji ve dünya görüşünün etkisinde kalmaması, tarafsızlık ilkesinin bir gereğidir.

4. Hâkimin Yürütme Organına Karşı Bağımsızlığı

Yargı bağımsızlığına karşı en büyük tehlike, devamlı surette kurumsal olarak yürütme organından gelmiştir. Günümüzde hâkimler idari açıdan Adalet bakanlığına bağlı oldukları gibi İslam hukukunda hâkimler idari açıdan Halifeye bağlıdır, hatta görevinde onun naibi durumundadırlar. Fakat halifenin görevden ayrılmasıyla hâkimler görevlerinden alınmazlar. Halife Ömer, hâkimler hakkındaki şikâyetleri bizzat kendisi tetkik eder, eğer bu şikâyetler ehemmiyeti haizse bütün diğer hâkimleri toplar, onların fikir ve mütalaalarını aldıktan sonra karara bağlardı. Bu dönemde hâkimler, azil ve tahvilden tamamen masundu. Hz. Ömer döneminde uygulanan bazı prensipleri İngiliz hukuk sistemindeki prensip ve uygulamalarla karşılaştıran günümüz hukukçuları;

---

²⁹ Temmâvî, s. 304

Hazreti Ömer'in kurduğu bu prensibin ancak asırlar sonra İngiliz Adalet sisteminde yer aldığını ifade edilmişlerdir.³⁰

İlk dönemlerde yürütmenin başı sıfatıyla Halife ile yargı mensuplarının ilişkisini göstermesi açısından şu örnek, durumu açıklar niteliktedir: Hilafeti zamanında Şureyh'in başkanlık ettiği bir mahkeme huzuruna Halife Ali bir şikâyet meselesini hal edebilmek için gelmiş ve şahit olarak da kendi oğlu Hasan'ı göstermişti. Hâkim Şureyh," şahidin babası lehine şahadetinin dinlenemeyeceği" kuralını gerekçe göstererek bu şahadeti ret etmişti. Hz. Ali, Peygamber torunu olan Hasan'ın mümtaz karakteri üzerinde ısrar etmesine rağmen, Şureyh'i görüşünden vazgeçiremedi. Bir müddet sonra Halife bu adil hâkimin aldığı maaşın diğer hâkimlerden daha az olduğunu öğrenir ve maaşını arttırarak diğer hâkimlerin aldıkları maaş düzeyine çıkarır.³¹ Siyasi iradenin yargıya müdahaleleri karşısında kurumun bağımsızlığını korumaktan endişe eden hukukçuların bu görevi kabul etmedikleri görülmüştür. Büyük hukukçu Ebu Hanife'nin tüm ısrarlara rağmen böyle bir görevi kabul etmediği bilinmektedir. Bu konuda siyasi iradenin tehdit, baskı ve işkenceleri onu görüşünden vazgeçirmemiştir.³²

5. Hâkimin Ekonomik Bağımsızlığı

Hâkimlerin maaşları, görev onuru ve yüklendikleri sorumluluklarla mütenasip şekilde düzenlenmesi son derece önemlidir. Geçim sıkıntısı çeken ve bu sebeple huzuru olmayan bir hakimden yüksek bir mesleki performans beklemek haksızlık olacaktır. Yargıçlık, hiçbir zaman ekonomik anlamda fedakârlık ve feragat mesleği olmamalıdır.³³

---

³⁰ Erk, s. 121

³¹ Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, (Çev. M. Sait Mutlu- Salih Tuğ) Ahmet Sait Matbaası, İstanbul 1969, c. II, s. 933

³² Corci Zeydan, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, (Çev. Zeki Megâmiz), Tan Matbaası, İstanbul 1972, c. I, s. 328-329

³³ Selçuk, s. 147

Halifeler döneminde hâkimlik son derece prestijli bir meslekti ve bu dönemde bir hâkim, en yüksek maaş alan devlet memuruydu.³⁴ Halife Ömer döneminde hâkimlerin maaşı-birkaçı istisna- valilerin maaşından daha yüksek idi. Sabit bir maaştan ziyade hâkimin yüklendiği ek külfetler, medeni halleri ve bakmakla mükellef buldukları kimseler de göz önünde bulunduruluyordu.³⁵ Hatta devletin gelirleri arttıkça hâkimlerin maaşları da arttırılmıştır.³⁶ Yapılan bir hesaplama göre; Hz. Ömer'in Kadı Şureyh'e tahsis ettiği maaş, ülkemizde bir dönem Yargıtay başkanının maaşına eşit olduğu ifade edilmiştir.³⁷

B. TARAFSIZLIK

Hâkim, yargısal görevlerini tarafsız ve önyargısız olarak yerine getirmelidir. Hâkim, muhakeme esnasında olduğu gibi mahkeme dışında da, yargı ve yargıç tarafsızlığı açısından kamuoyu, hukuk mesleği ve dava taraflarının güvenini teminat altına alacak davranışlar içerisinde olmalıdır. Bu ilke Hz. Ömer'in mektubunda şu şekilde ifade edilmiştir: "Taraflara öyle davran ki; Zayıf olanlar adaletten ümidini kesmesinler ve güçlü olanlar da kayırılma beklentisi içinde olmasınlar."³⁸

Hâkim, önündeki bir dava veya önüne gelme ihtimali olan bir konu hakkında, bilerek ve isteyerek; ihsas-ı reyde bulunmamalı ve sürecin tarafsızlık vasfını etkileyecek veya zayıflatacak hiçbir yorumda bulunmamalıdır. Ayrıca hâkim, her hangi bir şahsın ya da meselenin adil yargılanmasını etkileyebilecek alenî olsun veya olmasın her hangi bir yorum da yapmamalıdır.³⁹

Hâkim her türlü harici etkiden arınmış olmalı, başkalarına ve kendisine karşı ön yargısız ve tarafsız kalabilmelidir. Ancak yargıç ta bir insandır ve her insan gibi onun

---

³⁴ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, c. II, s. 932

³⁵ Celal Yeniçeri, *İslâm'da Devlet Bütçesi*, Fatih Gençlik Vakfı Matbaa İşletmesi, İstanbul 1984, s. 306

³⁶ Temmâvî, s. 299

³⁷ Erk, s. 121 (Erk; 1950' li yıllarda uzun süre hâkimlik mesleğini icra etmiş bir hukukçudur. Onun bu karşılaştırması o yıllara aittir.)

³⁸ Hamidullah, *İslam Anayasa Hukuku*, s. 289

³⁹ B.M. *Bangalor Yargı Etiği İlkeleri*, s. 4

da değer yargıları, duyguları ve tutkuları vardır. Önemli olan hâkimin yargılama esnasında kişisel görüş, düşünce ve inançlarından uzaklaşarak karar vermesidir.⁴⁰

Nitekim tarafsızlık ilkesinin gerçekleşmesi için “Kimse kendi davasının yargıcı olamaz” kuralı konulmuştur.⁴¹ Bilindiği üzere Hz. Ömer ve Hz. Ali halifelik görevlerinden önce yargıçlık yapmış kimselerdi. Her ikisi de birer müçtehit oldukları halde ve aynı zamanda devlet başkanı olmalarına rağmen, davacı sıfatıyla buldukları yerin yargıcına başvurmuşlar, haklarını bu yolla almaya çalışmışlardır.⁴² Nitekim Hz. Ömer ve Ubeyy aralarında çıkan ihtilafın çözümü için Zeyd’e başvurdukları bilinmektedir.⁴³

C. DOĞRULUK VE TUTARLILIK

Doğruluk ve tutarlılık yargı görevinin düzgün bir şekilde yerine getirilmesinde esastır. Hâkim, meslekî davranış şekli itibariyle, makul olarak düşünme yeteneği olan bir kişide her hangi bir serzenişe yol açmayacak hal ve tavır içinde olmalıdır. Hâkimin hal ve davranış tarzı, yargının doğruluğuna ve tutarlılığına ilişkin inancı kuvvetlendirici nitelikte olmalıdır: Adaletin gerçek anlamda sağlanması kadar gerçekleştirildiğinin görüntü olarak sağlanması da önemlidir.⁴⁴ Hakimlerin görevleriyle bağdaşmayacak davranışlardan uzak durması gerekir. İslamın temel değerlerine aykırı davranışları tespit edilen başka bir ifadeyle fisk olarak kabul edilen fiilleri işleyen hakimin görevden alınması uygun görülmüştür. İslam hukukçuları, bu gerekçelerle görevden alınan bir hakimin, bu tür olumsuz davranışları terk etmesi halinde kurumun saygınlığı açısından göreve yeniden atanmasının uygun olmayacağını ifade etmişlerdir.⁴⁵

D. DÜRÜSTLÜK

Kamunun sürekli denetimi altında olan hâkim, normal bir vatandaş tarafından sıkıntı verici olarak görülebilecek kişisel sınırlamaları kabullenmeli ve bunlara

⁴⁰ Selçuk, s. 187

⁴¹ Selçuk, s. 186

⁴² Fendoğlu, s. 199

⁴³ İbn Ebi'd-Dem, c. I, s. 125

⁴⁴ B.M. *Bangalor Yargı Etiği İlkeleri*, s. 5

⁴⁵ İbn Ebi'd-Dem, c. I, s. 125

isteyerek ve özgürce uymalıdır. Hâkim, özellikle yargı mesleğinin onuruyla uyumlu bir tarzda davranmalıdır. Bu nedenle Halifeler döneminde hâkimlerin ticaret yapmalarına, çarşılarda alım veya satım ile iştiğal etmelerine müsaade edilmezdi. Çünkü hâkimlerin maaşları ek bir gelire ihtiyaç hissettirmeyecek kadar yüksek tutulmuştu. Hakimlerin hediye almaları da uygun görülmemiştir. Çünkü hakimin dava taraflarından birinden bir hediye alması rüşvet gibi algılanacak ya da en azından bu şüpheyi uyandıracaktır. Özellikle bu mesleğe yeni atanan hakimlerin, verilecek hediyelerin ileriye dönük yarım olabileceğini düşünerek, bu tür girişimleri uygun bir dille ret etmelidir.⁴⁶ Bu kaideler yılların tecrübesinden sonra ancak medeni ülkelerde benimsenmiştir.⁴⁷

Halife Ömer taşraya atadığı yöneticilere, yargı makamına atayacakları kimselerle ilgili önemli tavsiyelerde bulunmuştur. Ebu Musa el- Eşâ'rî'ye yazdığı bir mektubunda şu hususlara vurgu yapmaktadır: “Zengin ve asaletli olmayan hiçbir kimseyi yargı görevine tayin etme, çünkü zengin olan kimse başkasının malına göz dikmez, soyu asil olan kimse de insanlar arasında vereceği kararların neticesinden korkmaz.”⁴⁸

E. EŞİTLİK

Mahkemeler önünde herkesin eşit muameleye tabi tutulmasını sağlamak hâkimin görevidir.⁴⁹ Hâkim herhangi bir kişi ya da gruba karşı sözle veya davranışlarıyla meyilli ya da önyargılı olarak hareket edemez. Tarafların ırk, renk, cinsiyet, din ve sosyal statüsü hâkimin kararında yönlendirici bir etkiye sahip olmamalıdır. Bu ilke Hz. Ömer'in Ebu Musa el Eşâ'rî'ye yazdığı mektubunda şu şekilde ifade edilmiştir. “İnsanları karşında eşit tut ki; zayıf olanlar adaletten ümidini kesmesinler ve güçlü olanlar da kayrılma beklentisi içinde olmasınlar.”⁵⁰

---

⁴⁶ Ebu'l-Kâsım Ali b. Muhammed b. Ahmed es-Semnânî, *Ravdatu'l-Kudât ve Tarîku'n-Necât*, Matbaatu Es'ad, Bağdad, 1970, c. I, s. 88

⁴⁷ Numani, c. II, s. 93

⁴⁸ Veki' Muhammed b. Halef b. Hayyân, *Ahbâru'l-Kudât*, Â'lemu'l- Kutub, Beyrut 2001, s. 57

⁴⁹ Sabri Şakir Ansay, *Hukuk Tarihinde İslam Hukuku*, Ajans-Türk Matbaası, Ankara 1958, s. 300

⁵⁰ Temmâvî, s. 300

Hâkimin bağımsızlığı ve tarafsızlığı kadar öyle görünmesi de esastır. Bundan dolayı hâkim taraflardan birine gülümseyemez, şaka yapamaz ve işaretle bulunamaz. Taraflara eşit davranmak zorundadır.⁵¹

Hz. Ömer, Ebu Ubeyde b. Cerrah'a yazdığı mektupta, mahkemede delillerini ifade edemeyecek kadar çekinen bir fakir geldiği zaman dilinin çözüleceği yumuşak bir ortam oluşturmasını tavsiye eder. Böylece hâkim, taraflar arasında eşit bir ortamı oluşturmuş olacaktır.⁵²

Bir defasında Halife Ömer ile ihtilafa düşen Ubey b. Kâ'b, halife aleyhine dava açmıştı. Taraflar Zeyd b. Sabit'in hâkimlik yaptığı mahkemeye gelirler. Hâkim, Halife Ömer'e hürmet gösterir. Bu duruma kızan Halife; "Eğer senin nezdinde Ömer ile herhangi bir vatandaş eşit değilse sen hâkimlik makamına layık değilsin." diyerek onu uyarır.⁵³

F. EHLİYET VE LİYÂKAT

Ehliyet ve liyâkat, tüm kamu görevleri için gerekli olduğu gibi yargıçlık makamının da ön koşuludur. Bu görev kamu adına yerine getirildiği için ümmetin bir emaneti olarak kabul edilmiştir. Allah emanetin ehline verilmesini şu ayette inananlara emretmiştir: "Şu bir gerçek ki Allah, size emanetleri ehline vermenizi, insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder."⁵⁴

Hz. Peygamber bu tür görevlere aşırı duygusallığı nedeniyle etki altında kalabilecek arkadaşlarını atamamıştır. Bilindiği gibi Hz. Peygamber döneminde sistemin sadeliği nedeniyle valiler yargı görevini de ifa ediyorlardı. Arkadaşlarından züht hayatıyla tanınan ve duygusallığı tarafsız kararlar vermesine engel olabilecek bir kişiliğe sahip olan Ebu Zer bu göreve talip olunca teklifini şu nazik ifadelerle ret etmiştir. "Ey Ebu Zer! Sen zayıf ve duygusal bir insansın; bu ise ağır bir görevdir. Ümmetin bir emanetidir. Bu görevi hakkıyla yerine getirmeyenler için kıyamet

⁵¹ Serahsî, c. XVI, s. 66

⁵² Hamidullah, *Vesâik*, s. 438, Temmâvî, s. 301

⁵³ Numani, c. II, s. 94

⁵⁴ Nisa, 4/56

gününde bir zillet ve pişmanlık olacaktır.” Bu hadisi şerh eden Nevevi, bu uyarıların adaletli karar vermekten aciz olanlar için olduğunu; aksine bu görevi hakkıyla yerine getirenler için Hz. Peygamberin; “Adil olanlar ahirette nurdan minberler üzerinde oturacaklardır.” ve “Adaletli devlet başkanı kıyamet günü Allah’ın arşının gölgesinde gölgeleneceklerdir.” müjdeli hadislerini zikreder.⁵⁵

Halife Ömer de bu konuda titiz davranmış, atayacağı hâkimlerin seçiminde takva, adalet, ilim, marifet gibi kriterler aramış ve kendisinden sonraki idarecilere de şu tavsiyede bulunmuştur. “Kim bir kimseyi liyakatli olmadığı halde sırf yakınlığından ya da sevgisinden dolayı hâkimliğe atarsa; Allah’a, Rasulü’ne ve mü’minlere ihanet etmiş olur.”⁵⁶

Hâkim davanın tarafları, tanıklar, bilirkişi ve diyalog kurduğu resmi bir sıfatı haiz diğer kişilerle ilişkilerinde sabırlı, nazik ve vakur olmalıdır. Hâkimin davanın seyrini olumsuz yönde etkileyecek bir ruh haliyle duruşmaya başlamaması gerektiğini bizzat Hz. Peygamber şu şekilde tavsiye etmiştir. “Hâkim öfkeli iken karar vermemelidir.”⁵⁷ İslam hukukçularından Şâtîbî bu hadisi yorumlarken hâkimin kararını etkileyecek tüm psikolojik durumları bu hadis kapsamında değerlendirir ve hâkimin bu hallerde duruşmaya çıkmaması gerektiğini belirtir.⁵⁸ Bu olumsuz durumların basit gibi görünen açlık, susuzluk ve uykusuzluk gibi fizyolojik durumları dahi kapsamaması duruşma esnasında yargıcın tam bir sükûnet içinde olması içindir.⁵⁹

Aynı ilkeler Halife Ömer’in hâkimlere yazdığı tavsiye mektuplarında şu şekilde yer almıştır: “Hâkim duruşma esnasında gazap ve hiddetten, sertlikten, bağırıp-çağırılmaktan sakınmalıdır. İşlerinin çokluğu vb. nedenlerle asık suratlı olmamalıdır. Çünkü yargıçlık ahlaki bir erdemi gerektirir. Allah katında sevaplı bir iş olduğu gibi

⁵⁵ Ebu’l-Huseyn Müslim b.el-Haccac b.Müslim el-Kuşeyrî, *Sahihu Müslim bi Şerhi’l-İmami’n- Nevevî*, Dârul-Fikr (y.y.) 1981, Kitabu’l-İmâre, hd. No/1825, c. XII, s. 209-211

⁵⁶ A’tiyye Mustafa Müşrife, *el-Kadâ fi’l-İslâm*, Matbaatu’l-İ’timâd, (y.y.) 1939, s. 107-108

⁵⁷ Zeynüddin Ahmed b. Ahmed b. Abdillatif ez-Zebîdî, *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi*, (Çev. ve Şerh: Ahmed Naim – Kamil Miras) Gaye Matbaacılık, Ankara 1988, Kitâbu’l-Ahkâm, hd. No/2129, c. XII, s. 319

⁵⁸ Ebû İshak eş- Şâtîbî, *el- Muvâfakât* (Çev. Mehmet Erdoğan) İz Yayıncılık, İstanbul 1990, c. I, s. 197

⁵⁹ Kasımî, s. 467

halk arasında da iyilikle anılacak bir meslektir.⁶⁰ İslam hukukçuları hakimin herhangi bir şekilde akli dengesini kaybetmesi durumunda görevden alınması gerektiğini ifade etmişlerdir. Öte yandan hakimin psikolojik yönden rahatsızlığı da isabetli karar vermesine engel teşkil edeceğinden bu görevde kalması sakıncalı görülmüştür.⁶¹

III.SONUÇ

Peygamberimiz Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Mekke'den Medine'ye hicret etmesiyle Müslümanlar için her açıdan yeni bir süreç başlamıştır. Bu dönemde Hz. Muhammed (s.a.v.) için Peygamberlik görevinin yanı sıra devlet başkanlığı ile ilgili görevleri belirginleşmeye başlamıştı. İlk olarak Medine'de yaşayan tüm unsurların onayladıkları yazılı bir metni yürürlüğe koyarak kendi yöneticilik görevini daha da pekiştirdi. Zaman geçtikçe Müslüman unsurların Medine'ye olan hâkimiyetleri güçlenmeye başladı. Yeni fetihlerle Hz. Muhammed'in (s.a.v.) otoritesi tüm Arabistan'da hissedilmeye başladı. Bu siyasi durum beraberinde devletin diğer fonksiyonlarını da geliştirme zorunluluğunu ortaya çıkarmıştı.

Hz. Peygamber (s.a.v.) gerek başkentte gerekse diğer İslam beldelerinde meydana gelen anlaşmazlıkların çözümü için arkadaşlarından yetkin olanları bu görevlerle vaziflendirmişti. Bu konuda uyacakları ilkeleri onlara hatırlatarak görev yerlerine tayin etmişti. Kaydedilen ilk örnekler Mua'z b. Cebel ile Hz. Ali'dir. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) ahirete irtihalinden sonra İslam devletinin toprakları hızla genişledi. Buna paralel olarak devlet adına yürütme ve yargı görevini üstlenecek insanlara ihtiyaç daha da arttı. Bu görevleri titizlikle yerine getirecek devlet görevlilerini atamak kadar, bu kamu görevlilerinin görevleri esnasında uyacakları ilkelerin de belirlenmesi önem arz ediyordu.

Hilafetin Hz. Ömer'e intikaliyle adli, idari, siyasi ve askeri tüm alanlarda hızlı değişim ve gelişmeler oldu. Hz. Muhammed'le (s.a.v.) başlayan ve halifeleriyle devam eden adli gelişmeler içerisinde belki de en önemli alan yargıya ilişkin olanıdır. Yargıya

⁶⁰ Berki, *Hukuk Tarihinden İslâm Hukuku*, s. 42, Temmâvî, s. 301

⁶¹ Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib el-Mâverî, *Edebu'l-Kâdî*, Matbaatu'l-İrşâd, Bağdad 1971, c.I, s. 620, İbn Ebi'd-Dem, c. I, s. 275

ilişkin genel çerçeveye içerisinde yargıç etiğine ilişkin ilkeler araştırıldığında bu dönemlerde zengin bir malzemenin bulunduğu gözlenmektedir. Kanaatimizce başta Hz. Peygamber dönemi olmak üzere İslam hukukunun teşekkül devirlerinden itibaren, yargı etiği alanında ortaya konan ilkeler ile İslam hukukçuları hâkimlik etiğine ve muhakeme usulüne önemli katkılarda bulunmuşlardır. Konuyla ilgili araştırma yapan oryantalistlerin, Hz. Ömer'in Ebu Musa el- Eşâ'rî'ye yazdığı tarihi mektup üzerinde kuşku uyandırmak suretiyle bilim dünyasını etkilemeyi amaçlayan çabaları, hüsnü kabul görmemiş ve ön yargılı fikirler olduğundan beklenen ilgiye de mazhar olmamıştır.

IV. KAYNAKÇA

A'clûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfu'l- Hafâ ve Müzilü'l- İlbâs*, Dâru'l- Kutubi'l- İ'lmiyye, Beyrût, 1988.

Ansary, Sabri Şakir, *Hukuk Tarihinde İslam Hukuku*, Ajans-Türk Matbaası, Ankara 1958.

_____, *Hukuk Yargılama Usulleri*, Son Havadis Matbaası, Ankara 1954.

Berki, Ali Himmet, *Hukuk Mantığı ve Tefsir*, Güney Matbaacılık, Ankara 1948.

_____, *Hukuk Tarihinden İslâm Hukuku*, Örnek Matbaası, Ankara 1955.

_____, *İslam'da Kaza Tarihi*, (A.Ü.İ.F.D.) Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1971.

Birleşmiş Milletler, 2003/43 sayılı, *Bangalor Yargı Etiği İlkeleri*, Ankara 2004.

Erk, H. Basri, *Adalet Edebiyatı Antolojisi*, (m.y.) (t.y.) (y.y.)

Esed, Muhammed, *İslam'da Yönetim Biçimi*, (Çev. M. Beşir Eryarsoy), Bayrak Matbaası, (y.y.) 1995.

Fendoğlu, Hasan Tahsin, *Yargı Bağımsızlığı*, Umut Matbaacılık, İstanbul 1996.

Hamidullah, Muhammed, *İslam Anayasa Hukuku*, (Çev. Fahrettin Atar) ed: Vecdi Akyüz, Umut Matbaacılık, (y.y.) 1995.

_____, *İslâm Peygamberi*, (Çev M. Sait Mutlu- Salih Tuğ) Ahmet Sait Matbaası, İstanbul 1969.

_____, *Mecmûa'tu'l-Vesâiki's-Siyâsiyye li'l- A'hdî'n-Nebevî ve'l-Hilâfeti'r-Râşide*, Dâru'n- Nefâis, Beyrût 1985.

İbn Ebi'd-Dem Ebu İshak İbrahim b. Abdillâh el- Hemedânî b, *Kitab Edebi'l-Kadâ*, Matbaatu'l-İrşâd, Bağdâd 1984.

İbn Ferhûn, Burhânuddîn Ebu'l-Vefâ İbrahim b. Ali Muhammed, *Tabsıratu'l-Hukkâm fî Usûli'l-Akdiye ve Menâhici'l-Ahkâm*, Matbaatu'l-Âmire, Mısır 1301.

İbn Kayyım, Şemsuddîn Ebu Abdillâh Muhammed b. Ebi Bekr el-Cevziyye, *İ'lâmu'l-Muvakîn an Rabbi'l- Â'lemîn*, Daru'l-Kutubi'l-İ'lmiyye, Beyrût 1993.

İbnü'l- Hümâm, Kemaluddîn Muhammed b. Abdilvâhid, *Fethu'l-Kadir*, Matbaatu'l-Kübrâ, Mısır1316.

- Kasımî, Zârif, *Nizâmu 'l-Hukm fi 'ş-Şeria 'ti ve 't-Târîhi 'l-İslâmî*, Dâru'n-Nefâis, Beyrût 1987.
- Mâverdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib, *Edebu 'l-Kâdî*, Matbaatu'l-İrşâd, Bağdâd 1971.
- Müslim, Ebu'l-Huseyn Müslim b.el-Haccac b. el-Kuşeyrî, *Sahihu Müslim bi Şerhi 'l-İmami 'n- Nevevî*, Dâru'l-Fikr (y.y.) 1981.
- Müşrife, A'tiyye Mustafa, *el-Kadâ fi 'l-İslâm*, Matbaatu'l-İ'timâd, (y.y.) 1939.
- Numani, Şibli, *Bütûn Yönleriyle Hz. Ömer ve Devlet İdaresi*, (Çev. Tahir Yaşar Alp) Çağ Yayınları, İstanbul 1979.
- Selçuk, Sami, *Özlenen Hukuk/Yaşanan Hukuk*, Semih Ofset, (y.y.) 2002.
- Semnânî, Ebu'l-Kâsım Ali b. Muhammed b. Ahmed, *Ravdatu 'l-Kudât ve Tarîku 'n-Necât*, Matbaatu Es'ad, Bağdâd, 1970.
- Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl, *el-Mebsût*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût 1986.
- Seyyid, Mehmed, *Usûl-i Fıkıh Medhal*, Ayhan Matbaası, İstanbul 2011.
- Şâtıbî, Ebû İshak, *el- Muvâfakât* (Çev. Mehmet Erdoğan) İz Yayıncılık, İstanbul 1990.
- Temmâvî, Süleyman Muhammed, *Hz. Ömer ve Modern Sistemler*, (Çev. Muhammed Vesim Taylan) Bayrak Matbaası, İstanbul 2004.
- Tyan, Emile, *Historie de L' Organisation Judiciaire en Pays d'İslam* (m.y.) Lübnan 1960.
- Uygur, Gülriz, *Hukuk Etiğine Giriş*,
http://www.bahum.gov.tr/bahumetik/kose_yazileri/makale_bilimsel_yazi/1_makale.htm (19.06.2012)
- Veki' Muhammed b. Halef b. Hayyân, *Ahbâru 'l-Kudât*, Â'lemu'l- Kutub, Beyrût 2001.
- Yeniçeri, Celal, *İslâm 'da Devlet Bütçesi*, Fatih Gençlik Vakfı Matbaa İşletmesi, İstanbul 1984.
- Zebîdî, Zeynüddin Ahmed b. Ahmed b. Abdillatif, *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi*, (Çev. ve Şerh: Ahmed Naim – Kamil Miras) Gaye Matbaacılık, Ankara 1988.
- Zeydan, Corci, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, (Çev. Zeki Megâmiz), Tan Matbaası, İstanbul 1972.